

doi 10.22059/JIS.2022.349712.1159

Research Paper

Explanation and analysis of the role of sacred numbers in the creation of water in ancient Iran (Case Study: The Numbers Three and Seven)

Hasan Atash Ab Parvar¹ | Mohamadkarim Yousefjamali² | Esmail Sangari³ | Shokouh Alsadat Arabi Hashemi⁴

1. PhD student, Department of Ancient Iranian History, Islamic Azad University, Najaf Abad Branch, Najaf Abad, Iran. Email: karestanyasht@gmail.com
2. Corresponding Author; Prof., Department of the History, Islamic Azad University, Najaf Abad Branch, Najaf Abad, Iran. Email: karimjamali.2000@gmail.com
3. Associate Prof., Department of History, Languages and Civilizations of the Ancient World, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: esm_sangari@yahoo.com
4. Assistant Prof., Department of the History, Islamic Azad University, Najaf Abad Branch, Najaf Abad, Iran. Email: shokouharabi@gmail.com

Article Info.

Abstract

Received:
2022/10/10

Accepted:
2022/11/29

Keywords:
Creation of waters, sacred numbers, mythology, ancient Iran, numbers three and seven.

How the universe was originally created and the creation of natural elements and their fit with numbers has always been of human interest. Although the myths of creation reflect the mindset of primitive man, they often seek a purposeful structure. With the importance and role that water has in life and has caused it to play a special role in the beliefs of all nations, a group of ancient tribes sought the origin of all creation in water. The existence of water at the beginning of creation based on ancient Iranian texts has always been considered and in the belief of the ancient Iranians, the creation of water takes place after the sky. In pre-Zoroastrian religions and also in Zoroastrian religion, water has always been sacred and goddesses and goddesses were in charge of protecting and guarding it. A significant part of the myths of ancient Iranian religions is dedicated to water. In the cultural and biological system of the early periods of life, humans used special methods to recognize and introduce the phenomena of existence, one of which is myth. Myths are among the first arguments and cognitive explanations of early humans to determine the nature and location of the available and unknown elements of nature, and they include part of the human cognitive system in the beginning of mankind. This research has studied and analyzed the role of sacred numbers three and seven in the creation of waters with a descriptive and analytical approach. The results of the research indicate that numbers influence nature and the objects under their control, and in this way they mediate between God and the world of creation. In between, the number three is more spiritual and has a role in religious belief and Yazidi and good affairs, and the number seven is more material and sometimes spiritual in the creation of water.

How To Cite: Atash Ab Parvar, Hasan; Yousefjamali, Mohamadkarim; Sangari, Esmail; Arabi Hashemi, Shokouh Alsadat (2023). Explanation and analysis of the role of sacred numbers in the creation of water in ancient Iran (Case Study: The Numbers Three and Seven). *Journal of Iranian Studies*, 13 (3), 81-97.

Publisher: The University of Tehran Press.

فصلنامه پژوهش‌های ایران‌شناسی

دوره ۱۳، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۲، ۸۱-۹۷

مقاله علمی - پژوهشی

تبیین و تحلیل نقش اعداد مقدس در آفرینش آب‌ها در ایران باستان (مطالعه موردی: اعداد سه و هفت)

- حسن آتش آب‌پرور^۱ | محمدکریم یوسف جمالی^۲ | اسماعیل سنگاری^۳ | شکوه السادات اعرابی هاشمی^۴
۱. دانشجوی دکتری، گروه تاریخ ایران باستان، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران. رایانامه: karestanyasht@gmail.com
۲. نویسنده مسئول؛ استاد گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران. رایانامه: karimjamali.2000@gmail.com
۳. دانشیار گروه تاریخ، زبان‌ها و تمدن‌های دنیای باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: esm_sangari@yahoo.com
۴. استادیار گروه تاریخ، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران. رایانامه: shokouharabi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸	<p>چگونگی خلقت آغازین جهان و آفرینش عناصر طبیعی و تناسب آن‌ها با اعداد همواره مورد توجه بشر بوده است. هر چند اسطوره‌های آفرینش منعکس‌کننده ذهنیت انسان ابتدایی هستند، اغلب ساختاری هدفمند را جست‌وجو می‌کنند. با اهمیت و نقشی که آب در زندگی دارد و سبب شده تا نقش ویژه‌ای در باورهای همه ملت‌ها پیدا کند، گروهی از اقوام قدیم منشأ همه آفرینش را در آب جست‌وجو می‌کردند. وجود آب در آغاز آفرینش بر پایه متون کهن ایرانی همیشه مورد توجه بوده و در باورمندی ایرانیان باستان آفرینش آب پس از آسمان صورت می‌گیرد. در ادیان پیشازردشتی و نیز در دیانت زردشتی، آب همواره مقدس بوده و ایزدبانوان و ایزدانی مأمور محافظت و پاسبانی از آن بودند. در نظام فرهنگی و زیستی دوره‌های آغازین حیات، انسان برای شناخت و معرفی پدیده‌های هستی از شیوه‌های خاصی بهره می‌گرفت که یکی از آن‌ها اسطوره است. اسطوره‌ها جزء اولین استدلال‌ها و تبیین شناختی بشر اولیه برای مشخص کردن چپستی و جایگاه عناصر در دسترس و ناشناخته طبیعت‌اند و بخشی از نظام معرفتی انسان در دوره آغازین زندگی بشر را دربر می‌گیرند. این پژوهش با رویکرد توصیفی و تحلیلی نقش اعداد مقدس سه و هفت را در آفرینش آب‌ها مورد مذاقه و تحلیل قرار داده و نتایج تحقیق حاکی از آن است که اعداد بر طبیعت و اشیای تحت امرشان تأثیر می‌گذارند و این‌گونه میان خدا و جهان آفرینش واسطه می‌شوند. در این بین، عدد سه بیشتر معنوی و در باورمندی دینی و امور ایزدی و نیک و عدد هفت بیشتر مادی و گاهی معنوی در آفرینش این عنصر نقش داشته‌اند.</p>
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۰۸	
واژه‌های کلیدی: آفرینش آب‌ها، اعداد مقدس، اسطوره، ایران باستان، اعداد سه و هفت.	

استناد به این مقاله: آتش آب‌پرور، حسن؛ یوسف جمالی، محمدکریم؛ سنگاری، اسماعیل؛ اعرابی هاشمی، شکوه السادات (۱۴۰۲). تبیین و تحلیل نقش اعداد مقدس در آفرینش آب‌ها در ایران باستان (مطالعه موردی: اعداد سه و هفت). فصلنامه پژوهش‌های ایران‌شناسی، ۱۳ (۳)، ۸۱-۹۷.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

۱. بیان مسئله

بشر در ادوار آغازین حیات جمعی خویش به دنبال کشف جهان هستی، رمز رازها و نیروهای مافوق بشری بوده و بر این اساس در ابتدا سعی در شناخت حیاتی‌ترین و پرکاربردترین عناصر پیرامون خویش داشته است. در این زمینه، عناصر طبیعی جایگاه ویژه و البته نخستین را به خود اختصاص داده بودند. در باور ایرانیان، چهار عنصر سازنده و قوام‌بخش جهان مادی و هستی آتش، آب، باد و خاک بوده‌اند. آب یکی از چهار عنصر زنده و حیات‌بخش جهان هستی است. در قرآن مجید آمده است: «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ» و هر موجود زنده‌ای را از آب آفریدیم (انبیاء / ۳۰).

انسان باستانی در راستای شناخت جهان پیرامون خویش، در بادی امر، در پی تبیین چگونگی و چیستی این عناصر بوده و در این مسیر از برخی شگردهای هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی بهره برده است. از جمله پدیده‌های اصلی طبیعی، که از همان ابتدای سیر و حرکت شناختی بشر در پی تبیین آن بوده، آب است. آب در باور ایرانیان باستان از عناصر اربعه و پس از آتش، مقدس‌ترین عنصر طبیعی و دومین آفریده از آفریدگان هفت‌گانه بوده که اورمزد خلق کرده است. اهمیت و جایگاه ویژه‌ای که آب در زندگی و حیات انسان‌ها از همان ابتدای خلقت داشته سبب شده در باور بشر اولیه و در فرهنگ نمادهای مقدس سنتی از آب به‌عنوان منشأ همه مخلوقات یاد شود. بنابر اعتقاد زردشت و ادیان پیش از او، زمین و همه هستی مادی از آب آفریده شده است. چنین نگرشی به آب سبب شد جایگاه ویژه‌ای در هستی‌شناسی و جهان‌بینی ایرانیان باستان داشته باشد و تقدس خاصی برای این عنصر ارزشمند حیات بشری در نظر گرفته شود. در کتاب چشم‌انداز اسطوره، الیاده معتقد است که آب با نرمی و انعطاف‌پذیری که دارد می‌تواند همه چیزهای سخت و تغییرناپذیر را به آرامی تغییر دهد و بر همین اساس است که آب شکل‌دهنده همه چیز است. همه چیز از آب خلق شده و به آب باز می‌گردد و ما هرگاه بخواهیم به قدرت پنهان موجود در هر چیزی بیندیشیم، اولین عنصری که به چشم می‌آید و خود را نشان می‌دهد آب است و به لحاظ همین قدرت بنیادینی که دارد، آن را به‌عنوان عنصر اصلی حیات معرفی کرده‌اند. همچنین، در گرایش‌های مابعدالطبیعی و مذهبی، آب را به‌منزله کلیت واجد انسجامی کامل در نظر می‌گیرند و بر این باورند که با آفرینش کیهان از آب در مرتبه انسان‌شناسی، انواع و اقسام (زایش از ماده) به وجود آمد و اعتقاد بر این است که جنس بشر از آب زاده شده است (الیاده، ۱۳۹۳: ۸۴). در بیشتر فرهنگ‌های باستانی، خدایان باروری با آب پیوستگی ناگسسته‌ای داشته‌اند. ریشه‌های پیوند آب و زایش را در اسطوره‌های آب باید جست‌وجو کرد. شواهد فراوانی از تقدس آب نزد هندواروپاییان وجود دارد. آنان گاه آب‌ها را به صورت مجموعه آب‌ها و گاه در قالب رود و چشمه می‌ستودند و احترام می‌گذارند و احتمالاً به سبب ویژگی‌های

پرورندهٔ آب بود که برای آن واژهٔ مؤنث (-āp) به کار می‌رفت (West, 2007:27). بر همین اساس است که بخش درخور توجهی از باور دینی و فرهنگ اساطیری ایران باستان به آب و ایزدان نگاه‌دارندهٔ آن اختصاص دارد که در کتاب *اوستا* نیز بدان اشاره شده است. پژوهش پیش رو ابتدا به معرفی الهگان و ایزدان آب، سپس نقش اعداد در آفرینش آب‌ها و در نهایت کارکردهای اسطوره‌شناختی آب می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی دربارهٔ نقش اعداد در آفرینش آب‌ها موضوعی است که در مقایسه با دیگر پژوهش‌ها و علوم کمتر موردعنايت محققان ایرانی قرار گرفته است. تحقیقات جامع و کاملی انجام نشده و به صورت خلاصه در زبان‌های مختلف در میان متون در حدود چند صفحه توضیح داده شده است؛ اما پژوهشگران و نویسندگان ایرانی و خارجی در زمینهٔ علم اعداد در باستان، پژوهش‌های زیادی انجام داده‌اند. احترام‌السادات حسینی شکرایی (۱۳۹۰) در کتابی به نقش اعداد از باستان تا کنون می‌پردازد. شکرایی هر چند در اثر خویش نقش اعداد را بررسی و مطالعه می‌کند، در رابطه با نقش اعداد در آفرینش آب‌ها تحلیلی را ارائه نمی‌دهد. میرچا ایاده در کتابی با عنوان *مقدس و نامقدس* (۱۳۹۳) به تقدس طبیعت و دین کیهانی در مبحثی به ساختار نمادگرایی وابسته به آب پرداخته است. آنه ماری شیمیل در کتاب *راز اعداد* (۱۳۹۵) به بررسی جایگاه و مفهوم اعداد در فرهنگ‌های گوناگون و نیز در فرهنگ ایرانی - اسلامی پرداخته است. این اثر پژوهشی در زمینهٔ نقش اعداد در آفرینش آب‌ها مطالب چندانی ندارد و به‌طور کلی به نقش اعداد در انواع فرهنگ‌ها پرداخته است. آرش نورآقایی نیز در کتاب *عدد، نماد، اسطوره* (۱۳۹۶) اعداد مهم در اساطیر و فرهنگ ملل مختلف را با مصادیق آن‌ها مشخص و بررسی کرده است. در این اثر نیز، نشانی از نقش اعداد در آفرینش آب‌ها در ایران باستان یافت نمی‌شود و این کتاب فراتر از توصیف اعداد نمی‌رود. علاوه بر موارد ذکر شده، مقالاتی نیز در زمینهٔ اعداد چاپ شده‌اند:

خیراله محمودی در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه عدد سه در فرهنگ و آیین‌های باستانی ایرانیان» (۱۳۸۴) به تحلیل و بررسی نقش و جایگاه عدد سه در فرهنگ‌ها، باورها و مذاهب ایران باستان پرداخته است. نویسنده در این کار چگونگی مقدس بودن عدد سه را در دوره‌های تاریخی (پیش از اسلام) و تداوم آن در بعد از اسلام تا عصر حاضر در ایران مورد کنکاش قرار داده است.

- بهروز وحدانی اعداد نمادین ۷ و ۱۲ در موسیقی ایرانی، کتاب ماه و هنر (۱۳۸۱) به نقش و جایگاه اعداد ۷ و ۱۲ در موسیقی ایرانی پرداخته است. همان‌گونه که اشاره شد، پژوهش‌های نسبتاً زیادی دربارهٔ اعداد صورت گرفته است؛ اما در رابطه با نقش اعداد در آفرینش آب‌ها می‌توان گفت به صورت تخصصی و به تفصیل تحلیلی ارائه نشده است.

۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت و نقش آب در حیات آدمی سبب شده تا این پدیده جایگاهی ویژه در اساطیر و باورهای همه ملت‌ها، به‌ویژه در جهان‌بینی اساطیری ایرانیان، کسب کند. آب از روزگاران کهن جایگاه والایی در اعتقادات مردمان سرزمین‌های گوناگون داشته است. در باور ایرانیان باستان نیز، پس از آتش، مقدس‌ترین عنصر طبیعی آب بوده است و کارکردهای آشکاری در حوزه هستی‌شناسی و تبیین آیین‌ها و فعالیت‌ها و مناسک ایران باستان دارد. در فرهنگ‌ها و ادیان مختلف، آفرینش عناصر غالباً با رمزها، رازها و مفاهیم مهم و پیچیده‌ای همراه می‌شوند. بر همین اساس، پژوهش حاضر بر آن است برای دستیابی به این سؤالات که آب، به‌منزله ماده اولیه هستی و عنصری سازنده و تأثیرگذار بر شکل‌گیری جهان هستی و انسان‌های روزگار باستان، چگونه جلوه‌گر شده و ردپای نقش اعداد سه و هفت را براساس داده‌های مکتوب و مادی در آفرینش این عنصر مقدس تحلیل کند.

بحث

۱. آفرینش آب در باورمندی دینی ایرانیان باستان

واژه آب در نوشته‌های فارسی میانه به صورت āp، بازمانده از صورت فارسی باستان: āp- و اوستایی: āp- (Bartholomae, 1967:29; Nyberg, 1974:20; Kent, 1953:168) آمده است.

ایرانیان باستان گروهی از خانواده آریایی و از خانواده بزرگ‌تر هندواروپاییان بودند. همچنان‌که شواهد دینی و زبان‌شناختی نشان می‌دهند، اینان باورها و آیین‌هایی داشته‌اند که در آن‌ها آب در کنار آتش نقشی مهم داشت و این باورها و آیین‌ها در دیانت زردشتی ظهور یافت و باقی ماند و به نظر می‌رسد اهمیت آن‌ها بیشتر هم شد. در بیشتر فرهنگ‌های باستانی، خدایان باروری با آب پیوستگی داشته‌اند. ریشه‌های پیوند و زایش را در اسطوره‌های آب و آفرینش باید جست‌وجو کرد. در باور ایرانیان باستان، زمین از آب پدید آمده است (بویس، ۱۳۷۶: ۸۸). بنا بر اساطیر ایرانی، اهوره‌مزدا جهان هستی را در شش نوبت آفرید و در پی هر آفرینش چند روزی تأمل کرد. ایرانیان این چند روز را جشن گرفتند و آن را گاهنبار نامیدند. وی نخست آسمان را آفرید؛ روشن و پهناور و به شکل تخم‌مرغ. آسمان به‌منزله سپری در برابر هجوم اهریمن بود تا نتواند گزندگی به آفریده‌های او برساند (بهار، ۱۳۸۵: ۴۱). گزارش بندهش چنین است: «چنین گوید به دین که نخستین آفریده همه آب سرشکی بود، زیرا همه (چیز) از آب بود جز تخمه مردمان و گوسپندان، زیرا آنان را تخمه آتش- تخمه است. او نخست آسمان را آفرید برای باز داشتن (اهریمن و دیوان)، دیگر، آب را آفرید برای از میان بردن دروج تشنگی؛ سه دیگر، زمین را آفرید (بهار، ۱۳۸۵: ۳۹).

در اساطیر، به این موضوع برمی‌خوریم که چگونه آب دلیلی بر ایجاد زندگی در زمین می‌شود. «در آغاز هزاه هفتم پیش از میلاد، پس از تازش اهریمن بر زمین، ایزدی به نام تیشتر با جام ابر از آب‌هایی که در آغاز آفریده شده بود آب برداشت. باد آن را به آسمان برد و بر زمین بباراند. در پی این باران بزرگ، زمین نمناک شد و به هفت‌پاره بگسست. هر پاره را اقلیمی خوانند که در پهلوی 'کشور' گفته می‌شود» (بهار، ۱۳۸۱: ۹۶). زردشتیان در جشن آیینی گرفتن شیره گیاه مقدس هوم، سه بار آب تقدیس‌شده را روی شیره هوم می‌ریختند و هاون فلزی را سه بار به نماد فروهر هوخت، هورشت، و هومت می‌کوبیدند (هینلز، ۱۳۸۳: ۱۸۲). با اهمیتی که آب در زندگی دارد، گروهی از اقوام باستانی منشأ همه آفرینش‌ها را در آب می‌دانستند. در مصر، روایت هلیوپلیس، «همه آفرینش در نو (Nū) نهان بود» (ایونس، ۱۳۸۱: ۵۳). در سومر، آب همانند مادری است که همه چیز از آن آفریده می‌شود (باجلان فرخی، ۱۳۵۸: ۱۴۵). خدای بزرگ خورشید در اسطوره قوم زونی از ماده خود دو بذر می‌سازد. بذرهای رشد می‌کنند و به شکل زمین مادر و آسمان- پدر درمی‌آید (بیرلین، ۱۳۸۹: ۹۱).

۲. کارکردهای اسطوره‌شناختی آب

وجود آب در آغاز آفرینش از مواردی است که در بیشتر اسطوره‌ها مورد توجه قرار گرفته است. در عین حال، آب چنان اهمیتی دارد که آورده‌اند: «نخستین آفریده‌ها همه آب سرشکی بود»، زیرا همه از آب بود (بهار، ۱۳۸۵: ۳۹). در اسطوره‌های مانوی نیز، یکی از گوهرهای تشکیل‌دهنده بهشت روشنی آب است (اسماعیل پور، ۱۳۷۵: ۲۶).

در اسطوره بابل «انکی» خدای آب‌ها را خدای خرد و جادو نیز می‌پنداشتند و این پندار ناشی از جاری شدن آب در سطح زمین و نقش آن در پیدایی زندگی، کشاورزی و گسترش ارتباطات انسان است (اورتون، ۱۳۹۰: ۲۲). آب به علت خاصیت‌های گوناگونی که دارد عنصری باارزش و نمادین است، زیرا آب‌ها حل می‌کنند، پاک می‌سازند، می‌شویند و از نو پدید می‌آورند و با خشکی و ایستایی مرگ در تضادند (میرفخرایی، ۱۳۶۶: ۸۴). ایرانیان باستان به این نعمت بزرگ احترام بسیاری می‌نهادند تا جایی که مورخانی همچون هرودوت هالیکارناسی و آگاثیاس نوشته‌اند: «ایرانیان آب را آلوده نمی‌کنند، در آب تفو (آب دهان) نمی‌اندازند، در آن دست نمی‌شویند و محتمل هم نمی‌شوند که فردی آن را کثیف کند» (مازندرانی، ۱۳۶۲: ۱۰۸). به گفته استرابون: «ایرانیان در آب روان استحمام نمی‌کنند، در آن جسد و مردار و هر آنچه پلید است در آب نمی‌اندازند. وقتی می‌خواهند برای آب فدییه بفرستند، به کنار دریاچه یا جویبار یا چشمه می‌روند چاهی حفر نموده، قربانی می‌کنند و بسیار مواظب هستند آب را به خون نیالایند» (التاریوس، ۱۳۶۳: ۲۱۵).

ایزدان و ایزدبانوان موکل بر آبها

۱. اردوی سورا اناهیتا^۱

ایزدی که در اساطیر ایران از او به عنوان پدر و مادر، الهه و مظهر آبها نام برده شده و همواره مورد ستایش ایرانیان بوده است. لقب «اردویسور اناهیتا» به معنای اردوی نیرومند است و اشاره به آبهای نیرومند دارد (هینلز، ۱۳۸۳: ۸۹). ایزدبانو اناهیتا برای نخستین بار در کتیبه‌های هخامنشی در زمان اردشیر دوم (۴۰۴-۳۵۹ پ.م) ظاهر شده که پس از اهوره مزدا و پیش از میتره ذکر آن آمده است (فروهوشی، ۱۳۶۸: ۱۷۱).

او ایزدبانویی نیرومند، سپید، زیبا و خوش اندام است. جامه‌ای گران بها بر تن، کفش‌هایی زرین بر پا و کمربندی زرین بر میان دارد. او گوشواره‌ای زرین در گوش و تاجی گوهرنشان بر سر دارد. در میان ستارگان به سر می‌برد و گردونه او را چهار اسب نر می‌برند که باد، باران، ابر و تگرگ‌اند. یشت پنجم و یسنای ۶۵/اوستا به او و آبها اختصاص دارد. اهوره مزدا او را ستوده و بسیاری چون هوشنگ، جم، ضحاک، فریدون، گرشاسب، افراسیاب، کاوس و دیگران برای او قربانی کرده‌اند تا به یاری او به نیازهای خویش دست یابند. به نظر می‌رسد که آیین پرستش ناهید تحت‌تأثیر ایزد میان‌رودانی تیشتر باشد. ستایش ناهید و مهر در دوره اردشیر دوم هخامنشی گسترش بسیار یافت (بهار، ۱۳۸۱: ۸۱). آثار مربوط به معابد و ستایشگاه‌های ناهید امروز در بسیاری از نقاط ایران نظیر کنگاور و بیشاپور کشف شده است. به نظر می‌رسد که بسیاری از این پرستشگاه‌ها در عهد اسلامی با عنوان «قلعه دختر» تغییر نام داده‌اند (Gaviry, 1992: 1032). ژرژ دو مزیل براساس نظریه ساخت سه‌گانه جوامع و اساطیر هندوایرانی خود معتقد است که گروه ایزدان کارکردی را یک بانو تکمیل می‌نماید که نظر اعتقادی محدود به هیچ‌یک از کارکردهای سه‌گانه نیست، بلکه در میان همه آنها قرار دارد و عمل می‌کند. از این رو، سرشت این ایزدبانو ترکیبی است چنان‌که احتمالاً این امر از نام سه‌گانه‌ای که در اوستا به او داده شده برمی‌آید: مرطوب (کارکرد سوم)، توانمند (کارکرد دوم) و پاک (کارکرد نخست) اردوی سورا اناهیتا به معنی «نمناک، نیرومند و پاک» سه نام دارد (دومزیل، ۱۳۸۳: ۵۲). این صفات، مبین کنش‌های باروری، جنگاوری و دینداری هستند که نمناک سوره یا سورا بخش دیگر نام اردوی سورا اناهیتا معنای نیرومند و پرزور دارد و اناهیتا پاکی و بی‌آلایشی معنا دهد (هینلز، ۱۳۸۳: ۹۱).

۲. آپام نپات^۲

ایزد دیگری که خویشکاری او با آب ارتباط یافته و در اوستا به ایزد آبها شهرت یافته بُرز ایزد^۳ یا آبان است

1. arəduui sūra anāhita

2. apām napāt

3. borz yazad

که در *اوستا* آپام نپات^۱ خوانده می‌شود به معنای «فرزند آب‌ها». او دارای قامتی بلند و اسبی تندرو است و همانند امشاسپندان می‌درخشد (راشد محصل، ۱۳۷۰: ۷۴). او آب‌ها را پخش می‌کند. در *آبان‌یشت* (کرده یکم، بند ۵) چنین آمده: «از این آب (آفریده) من رودی روان گردد بر همه هفت کشور. رودی که در تابستان و زمستان یکسان است» او (اردوی سوراناheid) آب‌ها مرا پاکیزه می‌کند (پورداد، ۱۳۵۳: ۱۳۸).

تیشتر، ایزد باران، نژاد از او دارد. خواسته او این است که به فره‌ای که در نبرد ایزد آتش به سوی دریای فراخ‌گرد یا وروکشه گریخته است دست یابد (آموزگار، ۱۳۸۳: ۲۲). بندهش درباره او چنین گزارش می‌دهد: «بُرز ایزد را مسکن آنجاست که اردویسور آب نیالوده است. او را خویشکاری بیشتر این که آب دریا را به همه کشورها بخش کند» (بهار، ۱۳۸۵: ۹۴).

۳. تیشتر، تیر^۲

خدایی که با باران ارتباط دارد و از این رو، اصل همه آب‌ها، سرچشمه باران و باروری است. تیشتر نخست به مدت ده شبانه‌روز به صورت مرد جوان و بلندقامتی درمی‌آید تا در آسمان پرواز کند و از ابرها بر زمین باران بفرستد (هینلز، ۱۳۸۳: ۱۲۱).

تیشتر گرز خود را بر آتش وازیشته^۳ که در ابرهاست می‌کوبد. این آتش شراره می‌کشد و همکار دیو پوش^۴، که اسپنجروش^۵ نام دارد و کارش جلوگیری از باران است، از وحشت خروشی برمی‌آید و هلاک می‌شود و بار دیگر باران بیش از پیش با قطراتی به بزرگی سر گاو و سر انسان بر هفت کشور فرو می‌ریزد. پس از سه روز، دوباره باد ایزدی بلند می‌شود و آب‌ها را به آخرین نقطه زمین می‌کشانند و از این آب‌ها سه دریای پهناور، بیست و سه دریای کوچک، دو چشمه و دو رود پُرآب پدید می‌آید (آموزگار، ۱۳۸۳: ۲۶). در *اوستا* آمده است که جنگ بین تیشتر (تیر) با دیو خشکی سه شبانه‌روز به طول انجامید (بهار، ۱۳۸۵: ۱۱۱).

۴. خرداد^۶

خرداد به مفهوم تمامیت، کلیت، رسایی و کمال است و مظهری از مفهوم نجات و رستگاری برای افراد بشر. آب را پیروی می‌کند و در این گیتی، مسروری گیاهان نماد اوست. این امشاسپند مؤنث است. الهه تیشتر و باد و فروهر پرهیزکاران، همیاران او هستند. در زمان حمله اهریمن، آب را به کمک فروهرها می‌ستاند، به

---

1. apam napāt
2. Tištriya
3. Vāzišta
4. Apōš
5. espa(e)njaruš
6. Haurvatāt

باد می‌دهد و باد آن را به سرعت به سمت سرزمین‌های دیگر می‌برد و به وسیلهٔ ابرها می‌بارند (هینلز، ۱۳۸۳: ۲۰۶). در دوران باستان، روز ششم از ماه خرداد، به مناسبت برخورد نام ماه و روز مطابق معمول جشنی برگزار می‌شده به نام خردادگان. رفتن به سرچشمه‌ها یا کنار دریاها و رودها، تن‌شویی در آب و خواندن نیایش‌های ویژه از آیین‌های مهم روز خرداد در جشن خردادگان بود (رضی، ۱۳۸۰: ۶۵۷).

جدول ۱. جایگاه اعداد سه و هفت در میان ایزدان و ایزد بانوان آب‌ها

ایزدان	عدد سه	عدد هفت	نقش و جایگاه
آناهیتا	سه نام دارد	-----	نظریهٔ ژرژ دومزیل، ساخت سه‌گانهٔ نمناک، نیرومند و پاک
	سه‌ضلعی	-----	جوامع و اساطیر هندوایرانی
تیشتر	اهوره‌مزدا، میثرا، آناهیتا	-----	در اشکال هندسی نماد سه‌ضلعی
	سه دریای بزرگ سه روز باد ایزدی	-----	در دوران پارتی خدای سه‌گانه از قطرات باران سه دریای بزرگ به وجود می‌آید
آپام نپات	-----	هفت کشور	ریزش قطرات باران بر هفت کشور
	نبرد ازدهای سه‌پوزه	-----	خواستۀ او نبرد با ازدهای سه‌پوزه که در ایزد آتش وجود دارد و به سوی دریای فراخکرد گریخته است.

چگونگی آفرینش‌ها

۱. آفرینش دریاها و رودها

به موجب روایات و اسنادی که در دست است، دریای فراخکرد، به ناحیت نیمروز، کنار البرز است که یک‌سوم این زمین را (دربر) دارد. از آن روی فراخکرد نامیده شد که یک‌هزار دریا در او داشته است. سه دریای شور مایه‌ور هست که یکی پودینگ^۱، یکی کمرو^۲ و یکی سیاه‌بُن^۳ است. در بندهشن چنین آمده: «این دو رود را هرمزد از اباختر نیمه، از البرز، فراز تازانید: یکی به خاوران شد که آروند^۴ و یکی به خراسان شد که وه^۵ خوانند. از پس ایشان، هیجده رود از همان سرچشمهٔ فراز تازیدند به همان البرز به زمین فرو شدند» (بهار، ۱۳۸۵: ۷۶).

۱. خلیج فارس pūdig

۲. دریای خزر kamrōd

۳. دریای سیاه siyāhbun

4. arwand/arang

5. weh/vanghu

۲. آفرینش ابر و باران

در بندهش این‌گونه آمده: «... اکنون نیز هر سال سه بار که تیشتر آب ستاند و باراند، آن سه باران را به (سه زمان) اندازند. یکی آن که بدان کارند، یکی آن که بدو خوشه رسد، یکی آن که بدو دانه رسد. چنین گوید که خر سه پای که در دریای فراخکرد فراز جنبد، همه آب دریا را به آشفتگی اندازد. تیشتر به یاری فروهر بزرگ جام باران را در دست دارد که نخست بر آب نهد، دیگر بگرداند، سه دیگر پُر کند، بجنباند، برگیرد، فراز به اندروای شود» (بهار، ۱۳۸۵: ۹۵).

۳. اسطوره باران‌سازی

باران که یکی از جلوه‌های آب است در اساطیر ایران پدیده‌ای اهورایی به شمار می‌رود و آفریننده آن اهورامزداست. اما این آفرینش به سادگی صورت نمی‌پذیرد. چنان‌که در گزیده‌های زادسپرم گوید که آفریدن ابر که باران می‌بارد، یکی از دشوارترین کارهای آفرینش بود (راشد محصل، ۱۳۸۵: ۱۲۴). آفریدگار یکی از فرشتگان خود را به نام تیشتر مأمور باران‌سازی می‌کند. اما در مقابل این فرشته، دیو خشکسالی قرار دارد. خشکسالی در جهان‌بینی ایرانیان باستان پدیده‌ای اهریمنی به شمار می‌رود. اهریمن برای ایجاد خشکسالی و مقابله با تیشتر دیوی به نام آپوش^۱ می‌آفریند تا او را از بارانیدن ابرها باز دارد. سپس، تیشتر در قالب اسبی زیبا و آپوش در پیکر اسبی زشت و کل (= گر) به جدال برمی‌خیزند. نخستین برای باران‌سازی و دومین برای نابودی و خشکانیدن باران (جعفری دهقی، ۱۳۸۲: ۱۸۰). بنابر گزارش بندهش: «آپوش دیو با تیشتر و اسپنجروش، دیوی که کارش جلوگیری از باران است،^۲ با آتش وازشت^۳ به باران‌سازی نبرد کردند. تندر و آذرخش پیدا آمد و آن بارانی ساخته شد که دریاها را شور از آن بود. اکنون نیز هر سال سه بار که تیشتر آب ستاند و باراند، آن کارزار بود و دیوان و جاودان آنجا به نبرد رسند. آن سه باران را (به سه زمان) اندازند. یکی آن که بدان کارند، یکی آن که بدو خوشه رسد، یکی آن که بدو دانه رسد» (بهار، ۱۳۸۵: ۹۵). در این حال، تیشتر به سه پیکر ظاهر می‌شود: یکی به پیکر مردی پانزده‌ساله، دو دیگر به پیکر گاوی و سه دیگر به پیکر اسبی. وی در کالبد هریک از این سه پیکر ده شب در روشنی پرواز می‌کند و به مدت سی شب باران را برای نابودی خرفستران (حیوانات موزی^۴) می‌باراند و بدین ترتیب، بیشتر آنان را نابود می‌سازد (مزدایور، ۱۳۶۶: ۵۸۱).

پس از نابودی خرفستران، زهر آن‌ها با زمین درمی‌آمیزد. تیشتر برای از میان بردن آن زهر به دریا

1. Apōš
2. espanjaruš
3. vāzišt
4. xrafstarān

فرو می‌شود و در این حال اپوش دیو به مقابله او می‌آید. در نبرد آغازین، شکست بر تیشتر وارد می‌شود. بدین روی، تیشتر از اهوره‌مزدا یاری می‌جوید و به درگاه او نیایش می‌کند. در اثر آن نیایش‌ها نیروی تیشتر آن‌گونه می‌افزاید که به اندازه ده اسب نر، ده شتر نر، ده گاو نر، ده کوه و ده رود می‌رسد. آن‌گاه تیشتر در دو دیگر نبرد اپوش دیو را می‌راند و بارانی بزرگ فرو می‌ریزد. به واسطه این باران، که قطرات آن همچون سر گاوی است، دریاها بر زمین پدید می‌آیند (بهار، ۱۳۸۵: ۶۴).

به جرئت می‌توان ادعا کرد که این اسطوره یکی از اساطیر جذاب جهان درباره باران‌سازی است. داستان باران‌سازی تیشتر در *اوستا* و اغلب متون فارسی میانه آمده و پیش از این در منابع بسیار از آن یاد شده است (مزداپور، ۱۳۶۶: ۵۸۴).

جدول ۲. جایگاه اعداد سه و هفت در آفرینش آب‌ها

آفرینش‌ها	عدد سه	عدد هفت	نقش و جایگاه
رودها و دریاها	یک سوم زمین	هفت دریا	دریای فراخکرد یک‌سوم زمین را دربر می‌گیرد
	سه دریای شور	-----	پودیک، کمرو و سیاه بُن
ابر و باران	سه بار آب گرفتن تیشتر خر سه پای در فراخکرد	-----	سه زمان خاص

۴. آیین‌های نیایش و جشن آب در ایران

وجود ایزدها و فرشتگان مربوط به آب و باران‌سازی خود بیانگر وجود نیایش‌ها و دعاها و نیازها برای افزایش باران و آب رودخانه‌ها و چشمه‌هاست. در جدال میان تیشتر و اپوش دیو، همان‌گونه که مشاهده شد، در صورتی پیروزی نصیب تیشتر خواهد شد که مردم به درگاه او نیایش کنند. این نیایش‌ها فقط به ایزدان ایرانی اختصاص ندارد، بلکه در فرهنگ‌های ملل دیگر نیز برای پایش و افزایش آب‌ها به درگاه ایزدان نیاز و نیایش می‌بردند. ایلامی‌ها بر این باور بودند که برای زندگی پس از مرگ، افزون بر غذا به آب هم نیاز است. به این دلیل آبراهه‌هایی وجود داشت که از طریق آن‌ها آب را به قبور می‌فرستادند (هینتس، ۱۳۷۶: ۷۶).

بنا به گفته دینکرد تُشَم: «اگر میزد و گاهنبار و یاری به درویشان کاهش یابد... بد بارانی خواهد بود» (Shaked, 1979: 126). همچنین، بنابر *زند و همن یسن* (فصل ۴، بند ۴۲)، ممکن است به واسطه گناهکاری مردم، باران خرفستر از آسمان ببارد. این واقعه و به هنگام نیاریدن باران ممکن است خود نشانه پایان جهان باشد (راشدمحصل، ۱۳۷۰: ۷). همچنین، *زادسپرم* افزون بر نقل کامل اسطوره باران‌سازی تیشتر اشاره می‌کند که به هنگام رستاخیز باران خرفسترگش خواهد بارید (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۶۲).

۵. جشن تیرگان

جشن تیرگان یکی از روزهای بزرگ مقدس ایرانیان باستان است که در اصل جشنی برای ایزد باران بوده است و با این که نام «تیر» روی آن گذاشته شده، تمام مراسمی که در آن روز زردشتیان باید انجام دهند و نیایش‌هایی که باید به جا آورند به تیشتر باران تعلق دارد. تیر فارسی میانه با تیشتر/اوستا کاملاً یکی دانسته می‌شده است (بویس، ۱۳۷۶: ۹۵).

جشن تیرگان، بنا بر آنچه در نوشته‌های دیرین آمده است، روز مخصوص دبیران و دهقانان نیز بوده است، زیرا تیر همان عطارد است که دبیر فلک خوانده شده است. در این روز، نویسندگان و دبیران و دهقانان، که مردم باسواد و نگهبان تاریخ و فرهنگ ایران باستان بوده‌اند، به لباس مخصوص خود درمی‌آمدند و مورد احترام و بزرگداشت بسیاری قرار می‌گرفتند (متحدین، ۱۳۸۲: ۸۲). این جشن را حدوداً هم‌زمان با گاهنبار می‌دیوشم می‌دانند که جشن آفرینش آب بوده و به گزارش بیرونی ایرانیان در این روز به آب‌تنی می‌پرداختند (بیرونی، ۱۳۶۳: ۲۲۱).

۶. جشن آبریزگان (آبریزان)

بنابر گزارش بیرونی، یکی از جشن‌های ایرانیان، که مربوط به آب بود، «جشن آبریزان» یا «آبریزگان» نام داشت. جشن مزبور روز سی‌ام بهمن بود و در این روز مردم به آب‌پاشی می‌پرداختند و به این طریق از درگاه خداوند طلب باران می‌کردند. به نظر بیرونی، منشأ این جشن به خشکسالی طولانی و سختی باز می‌گردد که در روزگار پیروز، پادشاه ساسانی، روی داد و طی آن مردم بسیار تلف شدند. پیروز به دیدار آذرخوره (= آذرفرنبغ) روحانی بزرگ شتافت و از او یاری خواست. (آذرفرنبغ) دعا کرد تا ایزد تعالی آن آفت را از ایرانشهر دور فرمود (بیرونی، ۱۳۶۳: ۲۲۸). پاره‌ای منابع تاریخ دیگری را برای این عید یاد کرده‌اند. از جمله تقی‌زاده که افزون بر سی‌ام بهمن ماه، تاریخ سی‌ام خرداد را به نقل از عجایب‌المخلوقات به عنوان «آبریزگان یا عید الاغتسال در اصفهان» و سیزدهم تیرماه را به عنوان آبریزگان به نقل از فرهنگ جهانگیری نام برده است (تقی‌زاده، ۱۳۱۷: ۱۹۱). افزون بر این، بیرونی گزارش می‌دهد که ایرانیان روز نوزدهم شیندارمذ (= اسفند) را «عید آب‌ها و رودها» می‌نامیدند و آن را با پاشیدن گلاب و عطر در آب جشن می‌گرفتند (بیرونی، ۱۳۶۳: ۲۲۰). ظاهراً شاردن خود این مراسم را در اصفهان مشاهده کرده، زیرا در سفرنامه معروف خود به آن اشاره کرده است (شاردن، ۱۳۷۵: ۶۱۴).

۷. جشن آبانگان

یکی از آیین‌های بغدخت آناهیتا، جشن آبانگان بود. از دیرباز زندگی کشاورزی و شبانی پارسیان را وادار به

بخش‌بندی سال کرده بود که در ابتدا به دو فصل بزرگ و بعد از آن به شش فصل ناهمگن و سپسین تر به چهار فصل به سرانجام رسید. شروع هر فصل ورود به دوره جدیدی بود که جشنی با خود داشت. در کتاب *زردشت/ اورمزدروز* یا روز نخست از ماه آبان شروع سرما بود و یک روز قبل بعد آن چهارمین ماه گاهنبار به پایان می‌رسید. دهمین روز از هر ماه را آبان روز می‌گفتند که در متون پهلوی گویای روزی پُرباران با چشمه‌هایی سرشار و باغ و بوستان آبادان است. در این روز، باید از آب پرهیز کرد و آن را نیاززد. جشن آبانگان در روز از ماه آبان با پرستش ناهید در کنار رودها، چشمه‌ها و دریاها برگزار می‌شد. در این مراسم، سرود آبان‌یشت را می‌خواندند (شیخ فرشی، ۱۳۷۸: ۷۲). در *اوستا* در نیایش و ستایش او چنین آمده است: «اوست برومندی که در همه جا بلندآوازه است. اوست که در بسیار قره‌مندی در همه آب‌های روی زمین است. و از این یک آب مدخلی گسترده می‌شود بر همه هفت کشور» (دوستخواه، ۱۳۸۹: ۲۹۸).

جدول ۳. جایگاه اعداد سه و هفت در جشن‌های مرتبط با آب

جشن‌ها	عدد سه	عدد هفت	نقش و جایگاه
جشن آبانگان	----	هفت کشور	آب مدخلی گسترده می‌شود و بر هفت کشور می‌بارد
	----	هفت سال خشکی	بعد از پیروزی زو بر افراسیاب
	نشانه‌های سه‌گانه	----	رنگ، بو و مزه
آب‌پاشان در نوروز	سه برابر شدن زمین	----	عهد جمشید جم زمین تنگ می‌شود

پایش و نگهبانی آب در عهد باستان

گزارش‌های بسیاری درباره پاک نگه‌داشتن آب‌ها و نیالودن آن در دست است. در سنت‌های ایرانی آب‌ها همواره مقدس‌اند. بنابراین، آلودن آن‌ها مایه رنجش و حتی خشم خدایان می‌شد. در بخشی از کتاب *وندیداد* بندهای ۴۱-۲۶ که در باب بهداشت آب و طهارت است، انداختن لاشه حیوانات و انسان و ریختن ناپاکی‌ها و مواد آلوده در آب جاری ممنوع است و مرتکب آن به مجازات محکوم می‌شود (نوری، ۱۴۰۰: ۱۲۸). ارداویراف در نامه مشهور خود می‌گوید: «... روان آنان را دیدم که مینوی آب و زمین و گیاهان و گوسفند پیش آن‌ها ایستاده بودند و آفرین (= دعا) می‌کردند و ستایش و سپاس و آزادی (= تشکر) می‌گفتند و گاه آن‌ها را بزرگ‌تر و جای آن‌ها را بهتر می‌کردند و این مرا بسیار ستودنی در نظر آمد» (ارداویراف‌نامه، فصل ۱۴، بند ۹).

ارداویراف همچنین در دوزخ روان مردی را می‌بیند که از گرسنگی و تشنگی فریاد می‌زند. از گناه او می‌پرسد و به او پاسخ می‌دهند که این روان مردی است که در گیتی آب و گیاه را در حال سخن گفتن خورد و آن را تحقیر نمود (ارداویراف‌نامه، فصل ۲۳، بند ۴). افزون بر این، فصل‌های ۳۷ و ۳۸ و ۵۸ ارداویراف‌نامه نیز به پادافراه کسانی پرداخته که در زندگی آب را آلوده کرده‌اند (ژینیو، ۱۳۷۲: ۱۶۱).

جایگاه آب در اسطوره‌های پایان جهان

پایان جهان در برخی از اسطوره‌ها به آب ختم می‌شود. در ایران باستان، در روایت‌ها آمده است که زردشت سه بار با همسر خود، هووی^۱ نزدیکی می‌کند و هووی هر بار خود را در آب کیانسه (هامون) می‌شوید و نطفه‌های زردشت از طریق هووی وارد این آب می‌شوند. ایزد نریوسنگ آن نطفه‌ها را در اختیار می‌گیرد و برای نگهداری به ایزدان «اردوی سورَه‌آناهیتا» می‌سپارد تا در زمان مناسب با نطفه مادران فرزندان موعود زردشت بیامیزد. برای نگهداری این نطفه‌ها ۹۹۹۹۹ فروهر مقدس گماشته شده‌اند. جای نگهداری این نطفه‌ها همان آب کیانسه است که گویند همچون سه چراغ در بُن دریاچه می‌درخشند (آموزگار، ۱۳۸۳: ۸۴) در هند، در پایان جهان نیز، همه‌چیز در آب غرق خواهد شد (دالاپیکولا، ۱۳۸۵: ۷۱). در اسطوره‌های مصری، نو^۲ بعد از آفرینش نیز اطراف سماوی را گرفته است و از همه‌چیز محافظت می‌کند. ویران شدن نو برابر با نابودی همه جهان است (هارت، ۱۳۸۸: ۸۲).

جدول ۴. جایگاه اعداد و آب در اسطوره‌های پایان جهان

اسطوره‌های پایان جهان	عدد سه	عدد هفت	نقش و جایگاه
ایران	سه بار نزدیکی زردشت با همسر خود	---	سه موعود زردشتی (اوشیدر، سوشیانس، اوشیدرماه)
هند	---	---	همه چیز در آب غرق می‌شود
مصر	---	---	"Nu" اطراف سماوی قرار گرفته و از همه چیز محافظت می‌کند

نتیجه

بشر از دیرباز در پی شناخت و تبیین جهان هستی و کشف راز و رمز چیستی‌های آن بوده است. از جمله عناصر طبیعت، که توجه انسان عهد باستان را به خود جلب کرده، آب است که نقش کلیدی آن در حیات

1. Hwōvī

2. Nu

بشری و جهان هستی کاملاً آشکار و مبرهن است. اصلی‌ترین کارکردهای شناختی اسطوره‌های آب، کارکردهای هستی‌شناسی آن است. چنان‌که در پژوهش پیش رو نیز ذکر آن رفت، در باور ایرانیان باستان آب، پس از آتش، دومین عنصر مقدس جهان و بنابر برخی روایت‌ها دومین آفریدهٔ اهوره‌مزدا، پس از آسمان، است. در باور ایرانیان باستان، بنابر پاره‌ای نظرها، آب مبدأ اصلی حیات است و کلیهٔ عناصر از آن به وجود آمده‌اند. از دیگر موارد درخور توجه در آفرینش آب‌ها وجود ایزدان و ایزدبانوان مرتبط با آب است که به‌منزلهٔ رب‌النوع‌های آن در ایران باستان جلوه‌گرند و ایزدان مربوط به آن، مؤنث و دارای سرشت مینوی هستند. یکی از علل مؤنث بودن آن‌ها وظایفشان است، زیرا هم آب موجب باروری و زایش است و هم ایزدان آن دارای کارکرد باروری و زایش هستند. که از اصلی‌ترین آن‌ها می‌توان به ایزدانو آناهیتا اشاره کرد. از آنجا که این امر وظیفهٔ جنس مؤنث است، آن‌ها نیز مؤنث به حساب می‌آیند. از دیگر سوی، سه جزء «اردوی سورا آناهیتا» تجلی صفات آب است. در این بررسی، از تحلیل یافته‌ها به نظر می‌رسد عدد سه بیشتر در اساطیر و باورمندی دینی و مذهبی مردم ریشه داشته از جمله تثلیث، باور ایرانیان کیش مزدکی به سه عنصر آفرینش جهان و اصول سه‌گانهٔ زردشت و همچنان سه جزء آناهیتا، این عدد بیشتر رنگ و بوی مذهبی داشته و واسطه‌ای بین مردم و خدا بوده و بیشتر نقش خود را در آفرینش آب‌ها به نمایش گذاشته. در صورتی که عدد هفت بیشتر مادی و کیهان‌شناختی و گاهی در امور معنوی به‌کار می‌رفته که در جشن‌های ارتباط با آب این عدد بیشتر کاربرد داشته است. بنابراین، از دیگر کارکردها و جایگاه ویژه‌ای که این عنصر مقدس دارد در مناسک و باورمندی مردم ایران باستان است که با گرامی داشتن آب و مشتقات آن مانند باران و ابر و... را می‌توان در خلال اسطوره‌ها، آیین‌ها و با شمار اعداد، به‌خصوص عدد مقدس سه و هفت، در اساطیر مربوط به ایزدان، آفرینش آب‌ها و پایان جهان به دست آورد.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۸). ترجمهٔ مهدی الهی قمشه‌ای، تهران: پیام عدالت.
آموزگار، ژاله (۱۳۸۳). *تاریخ اساطیری ایران*، تهران: سمت.
اسماعیل پور، ابوالقاسم (۱۳۷۵). *اسطورهٔ آفرینش در آیین مانوی*، تهران: سمت.
الیاده، میرچا (۱۳۹۳). *چشم‌اندازهای اسطوره*، ترجمهٔ جلال ستاری، تهران: توس، چ ۵.
_____ (۱۳۹۳). *مقدس و نامقدس*، ترجمهٔ نصرالله زنگویی، تهران: سروش، چ ۳.
التاریوس، آدام (۱۳۶۳). *سفرنامهٔ آدام التاریوس*، ترجمهٔ احمد بهپور، تهران: ابتکار نو.
ایونس، ورونیکا (۱۳۸۱). *شناخت اساطیر هند*، ترجمهٔ باجلان فرخی، تهران: نشر اساطیر.
اورتون، گری (۱۳۹۰). *اسطوره‌های اینکا*، ترجمهٔ عباس مخبر، تهران: نشر مرکز، چاپ دوم.
باجلان فرخی، محمدحسین (۱۳۵۸). «آفرینش جهان در اساطیر سومر»، *کتاب جمعه*، س اول، ش ۹، ص ۱۴۰-۱۵۱.

- بیرونی، ابوریحان (۱۳۶۳). *آثارالباقیه*، ترجمه اکبر داناسرشت، تهران: امیرکبیر، چ ۳.
- بیرلین، ج. ف. (۱۳۸۹). *اسطوره‌های موازی*، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز، چ ۲.
- بویس، مری (۱۳۷۶). *تاریخ کیش زرتشت*، ج اول، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: توس.
- بهار، مهرداد (۱۳۸۱). *پژوهشی در اساطیر ایران*، تهران: آگه.
- _____ (۱۳۸۵). *بندهش*، فرنیخ‌دادگی، تهران: توس.
- پورداد، ابراهیم (۱۳۵۳). *اوستا*، تهران: فروهر.
- تقی‌زاده، حسن (۱۳۱۷). *گاهشماری در ایران قدیم*، تهران: توس.
- جعفری دهقی، محمود (۱۳۸۲). «اسب و باران‌سازی در اساطیر ایران»، *مجله مطالعات ایرانی*، دانشگاه شهید باهنر کرمان، س ۲، ش ۴، ص ۱۶۹-۱۸۸.
- دالاییکولا، آنا ال (۱۳۸۵). *اسطوره‌های هند*، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز، چ ۵.
- دوستخواه، جلیل (۱۳۸۹). *اوستا*، تهران: مروارید، چ ۱۵.
- دومزیل، ژرژ (۱۳۸۳). *سرنوشت شهریار*، ترجمه مهدی باقی و نسرین مختاریان، تهران: قصه.
- راشد محصل، محمدتقی (۱۳۷۰). *زند بهمن‌یسن*، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- _____ (۱۳۸۵). *وزیدگی‌های زادسپرم*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، چ ۲.
- رضی، هاشم (۱۳۸۰). *پژوهشی در گاهشماری و جشن‌های ایران باستان*، تهران: بهجت.
- ژینیو، فیلیپ (۱۳۷۲). *ارداویراف‌نامه*، ترجمه و تحقیق ژاله آموزگار، تهران: معین.
- شاردن، ژان (۱۳۷۵). *سفرنامه شاردن*، محقق، اقبال یغمایی، چ ۲، تهران: توس.
- شیخ فرشی، فرهاد (۱۳۷۸). *آناهیتا در باورهای ایران باستان*، تهران: نشر حروفیه، چ ۷.
- شیمل، آنهماری (۱۳۹۵). *راز اعداد*، ترجمه فاطمه توفیقی، قم: نشر دانشگاه ادیان و مذاهب.
- فره‌وشی، بهرام (۱۳۶۸). *ایران ویج*، تهران: دانشگاه تهران، چ ۲.
- مازندرانی، وحید (۱۳۶۲). *تاریخ هرودت*، تهران: علمی و فرهنگی.
- متحدین، ژاله، کراسنولسکا (۱۳۸۲). *چند چهره کلیدی در اساطیر گاهشماری ایران*، تهران: نشر ورجاوند.
- مزداپور، کتابیون (۱۳۶۶). «*تحلیلی بر اسطوره باران کرداری*»، *چیستا*، س ۴، ش ۹-۸، ص ۵۸۰-۵۸۶.
- محمودی، خیراله (۱۳۷۴). «*جایگاه عدد سه در فرهنگ و آیین‌های باستانی ایرانیان*»، *شیراز*، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، ش ۴۲، ص ۱۴۹-۱۶۲.
- میرفخرایی، مهشید (۱۳۶۶). *آفرینش در ادیان*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- هارت، جرج (۱۳۸۸). *اسطوره‌های مصری*، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز، چ ۵.
- نورآقایی، آرش (۱۳۹۶). *عدد، نماد، اسطوره*، تهران: افکار.
- نوری، احمد (۱۴۰۰). *وندیاد*، تهران: آرتامیس.
- والی، زهره (۱۳۷۹). *هفت در قلمرو تمدن و فرهنگ بشری*، تهران: اساطیر.
- وحدانی، بهروز (۱۳۸۱). «*اعداد نمادین ۱۲ و ۷ در موسیقی ایرانی*»، تهران: کتاب ماه و هنر.

هینتس، والتر (۱۳۷۶). *دنیای گمشده عیلام*، ترجمه فیروز فیروزنیا، تهران: علمی و فرهنگی، چ ۲.
هینلز، جان راسل (۱۳۸۳). *شناخت اساطیر ایران*، ترجمه محمدحسین باجلان فرخی، تهران: اساطیر.

- Bartholomae, Ch. (1967). *Altiranisches Worterbuch*, Berlin: Walter de Gruyter co.
Gaviry, S. (1992). Anahita is a goddess of the gods of the ancient gods. *Journal of chista*.
No.89 and 90.1012-1042.
Kent, R.G. (1953). *Old Persian*, New Haven, American oriental society.
Nyberg, H.S. (1974). *A Manual of pahlavi, part: Glossary*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz..
Shaked, Sh., 1979: *The Wisdom of the Sasanian Sages (Dēnkard VI)*, by: Atur-i Ēmētān,
Boulder, Colorado
West, M. L. (2007). *Indo-European Poetry and Myth*, New York. -5.